

ИВАЙЛО ПЕТРОВ

САМОИРОНИЯТА В ПОВЕСТТА

Повестта „Преди да се родя“ предлага нео-бичаен поглед към традициите, миналото, към познатото и скъпото, свързано с детството, се-мейството, рода. Читателят вижда като през криво огледало патриархалния бит в неговата изостаналост, безпросветност и ограниченост. В съзнанието на българина патриархалното общество е обвеяно с романтиката на един под-реден, изконен свят, в който се формират истинските човешки ценности и добродетели и който пази най-хубавото от националния характер, като остава символ на устойчивост и значимост. Но в повестта животът е представен откъм другата, непразничната страна на сивия делник. Благодарение на лекия непри-нуден хумор и искреността на разказваното авторът внушава без болка и озлобление сво-ите истини за един свят, осъден да остане в миналото.

Ивайло Петров създава модел на света на българското село, като в същото време го пре-одолява чрез добродушно осмиване. Ирони-ята и самоиронията са основно средство на изображение. Със своята необичайна гледна точка разказвачът едновременно е и участник в повествованието, и наблюдател на случва-щото се, и коментатор на събитията, и съдник от позицията на духовното превъзходство на човек, който съпоставя модерния, бързо раз-виващ се свят с изостаналия селски бит. Неп-рекъснато се променя гледната точка и се прескача в различни времеви измерения. То-зи начин на разказване създава динамичност на повествованието и усещане за неустойчивост на модела на патриархалния свят.

Самоиронията е средство за дистанциране отбита, който трябва да бъде показан в истин-ската му светлина. Ивайло Петров разколебава идеализираната представа за патриархалното общество, което създава и съхранява истинската нравственост, високите духовни стой-ности и вечните ценности. Преобърнатият свят в повестта говори за желанието на авторското поколение да развенчае мита за неповторимо-то минало, към което трябва да се изпитва неп-реодолима носталгия. В повестта е отразен не само погледът на човек, живял в две общества - патриархално и тоталитарно, а и конфликтът между поколенията, който, отричащ или доб-ронамерен, води към развитие напред. Иро-нията и самоиронията на Ивайло Петров са насочени към минало и настояще, към начина на мислене и отношение към света и се осъ-ществява чрез различните, често самоизключ-ващи се езикови и стилистични пластове, кои-то

създават усещането за абсурдност и хумористичност на възприемането. Самоиронията при всички случаи е добронамерена, а не от-ричаща, защото е подплатена с обичта към най-близките, към рода и родното. Самоиро-нията е средство да надмогнеш онова, което не приемаш в света около себе си, да се дистанцираш от него и да съхраниш духовните си търсения. В непрекъснатата съпоставка на вре-мената - преди и сега, разказвачът осмисля съществуването си, открива и утвърждава действително стойностното и се прощава с ус-мивка с низкото, с духовната ограниченост, с невежеството и простотията.

Самоиронията се открива още в първото знаменателно изречение на повестта: *„Баща ми, като мнозина от нашия род, не бе от най-ум-ните, но първата значима глупост извърши ед-ва на шестнадесет години и два месеца“*.

То разколебава и преобръща изконните патри-архални ценности: уважение към родителите, почит към по-възрастните, спазване на родо-вата йерархия, послушание и подчинение. То е знак за другомислие, за преоценка и съмне-ние.

Бавно, стъпка по стъпка, Ивайло Петров ри-сува картината на селския бит, в който трайно са се настанили мизерията и мръсотията, прес-метливостта и лукавството, невежеството и хит-ростта, духовната ограниченост и самомнителността, но едновременно с това съществуват здравите човешки взаимоотношения, отговор-ността към близките, спазването на общопри-етите морални норми. Абсурдният разказвач - нероденият още син, наблюдава и оценява от дистанцията на времето и пространството случващото се. Сливат се и се разграничават минало, настояще и бъдеще, едно събитие е представено от различен ъгъл, *„Видяно“* е през *„различни“* очи. Авторът желае да накара хора-та да преценят и преосмислят времето откъм обикновената, делничната му страна, да отк-рият истината, която винаги е разнолика, да потърсят смисъла на битието и да се запитат *„защо сме такива?“*, за да могат да си обяснят настоящето и бъдещето.

Най-важното събитие, което ще доведе до появата на разказвача на бял свят - женитба-та на родителите му, е представено максимал-но хумористично, като иронията засяга и вън-шния вид, и духовния свят на създателите му. Бащата е едва на *„шестнаде сет години и два месеца“* - възраст твърде незряла за ролята, която трябва да изпълнява - глава на семей-ство. С добродушно принизяване авторът опис-ва вида му: *„...баща ми подсмърчаше в някое къоше, обираше мазилката на стената и не сме-еше да погледне встрани, да не би да стане нужда да отговаря, ако някой го запита нещо. Така че до момента, в който решиха да го же-нят баба и дядо, той можеше да разлайва селс-ките кучета, да си връзва самостоятелно по-турите и да си бърше носа с ръкава на*

антерията.”

Единствената цел на женитбата е

„да се сдобият с още две работни ръце”.

Момъкът е длъжен да изпълнява всичко, което му нареж-дат. Неговите желания са неопределени и ни-кой не се интересува от тях. Каква красота и романтика може да има в този начин на живот,когато липсва самостоятел-ността на избора, а личната воля няма никаква стойност. Ограниченост и безнадеждна изос-таналост определят духовния мир на момъка, кръгзорът му е максимално стеснен, но по това той не се различава от околните. Светът за него се заключава в пределите на селото, до-ма и полската работа. Бедността е съпътствана от простотия, невежество и примитивност на бита и на мисълта. Със силна ирония авторът описва

„изключителните обстоятелства”,

при които стават годежът и женитбата:

„Баща ми не намери кураж да се потопи в коритото. Боеше се да не се удави тъкмо пред най-значителното събитие в живота си...”

"Той изпълнява безро-отно всички ритуали, изисквани от традиция-та, но нищо не стига до сърцето му. За разказ-вача

„единствената

умна постъпка”,

която баща му е извършил през живота си, е

„философското”

понасяне на жестокия побой след седянката, без да отвръща на ударите.

Съзна-телното принижаване се отнася до традицион-ното послушание, което изключва проявата на собствена воля или характер, на желание сам да направляваш живота си.

Разказвачът гледа на бащата от дистанцията на времето, на ду-ховно разграничили се човек, който има пра-во да се надсмее над героя и над света, защото е бил част от него, познава го, но е успял да го преосмисли и да се дистанцира. В отношението към бащата са чужди понятия като ува-жение и почитание. На него е погледнато като на типичен представителна родовото общес-тво, който носи всичките му недостатъци и дос-тойнства. Разказвачът не си затваря очите пред неговата простотия, нечистоплътност, необразованост, духовна ограниченост:

„Той

знаеше само стотина думи от родната си реч, с кои то си служеше в крайни случаи, и сега му беше невъзможно да изрази сложните си преживява-ния”; „ Търговчето, което не знаеше да умножи три по четири, не откъсваше очи от козиняви-те си цървули...”

Рисуваният свят би бил отб-лъскващ, ако зад всяка дума не прозираше самоиронията на човек, който беззлобно се надсмива над миналото, но и над себе си. Ав-торът преобръща патриархалния свят и го представя откъм делничната му сивота. В този свят жената заема неравностойно място. Задомяването ѝ е повод за материално догова-ряне и недостоен пазарлък. Оглеждането, оце-няването, краденето и продаването са обичай-ни ритуали. Но и жената носи своите недоста-тъци, формирани от времето - без да се отли-чава с особени достойнства, майката се стре-ми към по-заможен съпруг, като любовта е пос-ледното нещо, което гарантира благополучие-то ѝ и което я интересува. Водещият материа-лен интерес е силно иронизиран в епизода с краденето на невестата. По погрешка отведена в друг дом, майката няма нищо против да остане в богаташката къща:

„Майка ми погледна през прозореца към широкия двор, изпъстрен с кръстчета от ко-коши крака, и тихо заплака за този двор, за го-лямата къща, за градината и за цялото село, в което можеше да живее от сега нататък.“

Тя обаче безропотно се примирява със съдбата си и отреденото ѝ място в бедняшкия дом. Иронично са представени и добродетелите на българката, опоетизирани през вековете и във фолклора, и в българската лирика:

„Като всич-ки българки, и тя живееше на този свят за една-та чест и очакваше с нетърпение някой дай я отнеме, но по такъв начин, че обществото да не я вземе за лекомислена“

или: „

Тя отдавна се чувстваше тенджерата, която копнее за своя ка-пак, и Вместо да се зарадва, че го е намерила, предпочете да симулира свян и невинност. По онова време свенливостта и особено невин-ността бяха чист капитал за девойките и май-ка ми не можеше да не го демонстрира пред баба и дядо.“

Иронията е насочена към фал-шивата същност на изпразнените от съдържа-ние ценности. Авторът отрича онова поведе-ние, което не е плод на действително осмысле-ното и прието като духовна същност човешко съществуване, а е робуване на общоприета задължителна традиция. Времето безвъзвратно разрушава устоите на родовото общество, защото човекът става значим като личност, а не като част от рода, и трябва да съизмерва себе си с новото, а това задължително минава през отричането и освобождаването от родо-вите традиции. Старият свят събужда поняко-га носталгия в душата на разказвача, защото миналото, където остават детството и родният дом, винаги е обвеяно с романтика и обич:

„Върнете ми моето детство, върнете ми го още от първия ден с малката къщичка землянка, с бълхите и страшните пъдари, с тъмните но-щи, пълни с караконджули и конекрадци!“ Това

е гласът на чувствата, но разказвачът е воден по-често от гласа на разума. А разумът, заедно с парадоксално-пародийното виждане на мина-лото, отхвърля света, в който водещи са мате-риалната мизерия и духовната ограниченост.

В повестта самоиронията се свързва с неп-рекъснатия паралел преди - сега. Абсурдният разказвач - нероденото дете, е свидетел на събитията отпреди появяването си на бял свят и гледа отвисоко на случващото се. Но той жи-вее и в друга епоха - на забравените патриар-хални ценности. Съпоставяйки минало и настояще, авторът не се ограничава с иронизира-не на миналото. Самоиронията засяга и насто-ящето, защото светът на модерния, забързан и променящ се град също носи своите него-ви. Така в повестта се оказват противопоста-вени минало - настояще, патриархален свят - тоталитарно общество, село - град. Авторът е едновременно дистанциран и от семейството си, и от рода, и от нравите, и от духовността. Различните епохи изграждат различни ценнос-ти, но въпросът, който стои и пред твореца, и пред читателя, е дали новите ценности са по-съвършени от старите, дали новото време е по-добро от изминалото, стават ли хората по-добродетелни и духовно издигнати. Разказва-чът отхвърля света на своето детство, защото в него е открил лицемерие, хитрост, скъперни-чество, посредственост, пресметливост, гру-бост, невежество. Той е израсъл

в този свят, бил е част от него, но е успял да се отърси от онова, което не харесва и не приема. Духовно дистанциран, повествователят се присмива над всичко, останало в миналото, но и над се-бе си. Способността за самоирония му дава възможност да се вглежда критично и в своята съвременност, и в своя живот, да не приема особено на сериозно себе си и околните и така да запази бодрия си дух и свежия поглед към реалността. В различен вид или под различна форма авторът открива същите недостатъци, които отрича в миналото, в новия свят: *„Разби-ра се, времето безпощадно променя всичко, про-меня традициите, колкото и да се стараем да ги съхраним, или най-малкото ги осъвременява. Сега например и това юначно изкуство е осъв-ременено, но другояче не може и да бъде, прог-ресът си казва думата във всички наши намере-ния. Никой не краде вече моми... Крадат от дър-жавата или от кооперативното стопанство”*.

Авторът, който умее да се самоиронизира, има право да *„разголи”*

и стария, и новия свят. Той трудно намира своето място, защото погледът му улавя всички деформации в обществото, а това неминуемо води до дистанциране от действителността.

Чрез самоирония Ивайло Петров обяснява и повода за написване на повестта - тази свое-образна „автобиография”: *„Може да се каже, че и биографията си започнах да пиша от страх”*

-от страх да не бъде причислен към

аристокра-цията, защото тази *„презряна класа”*

„презряна

В

новите времена е отречена и отхвърлена. Авторът се надсмива над всичко, но присмехът му съдър-жа добродушие и добронамереност. Надсмиването или самоиронията се постигат и чрез смесването на различни езикови и стилистич-ни пластове. Патриархалният свят не

е

пред-ставен само със собствените си езикови нор-ми. В авторовите разсъждения и описания, в речта на героите са „вмъкнати” думи и изрази, характерни за модерния свят или за специали-зирана област от живота. С това смесване се внушава абсурдността на ситуациите и е из-вор на смях. Авторът внася думи от обществено-политическата лексика, от „езика”

на воен-ните, от фолклора и митологията. Избирането на невеста е представено с изрази като

„визи-ти”, „тактика на изненадата”, „пратеник” и „контраразузнаване”.

Преговорите, сватосва-нето и годещът се свързват със

„строги инст-рукции”, „строгите правила на дипломацията”, „етикетия”, „икономически проблеми”, „фатална тактическа грешка” и „контрибуции”.

Ключовите фигури Патладжана и Каракачанката са представени като

„двамата външни минис-три”, „отличен психолог”, „законспириран шпи-онин”,

които съблюдават

„принципа на мирно-то съвместно съжителство”,

притежават

„ес-тетически вкус”,

спазват

„етикеция”

и т.н. То-зи

„висок”

стил силно пародира и принизява случващото се. Сами за себе си тези изрази са силно претенциозни и създават асоциации, бу-дещи смях. Те звучат не на място, абсурдно, когато се свържат с изобразявания изостанал патриархален свят. Думите и изразите, взети от фолклора и народния говор, стилистично отго-варят на изобразяваната епоха, но също внушават претенциозност и опростеност. Бащата е

„истински сополанко”

или

„хвалипръцко”,

стои,

„както го бяха посадили”;

децата също нееднократно са наречени сополанковци, а па-зарлъкът между сватозете

-

„пуешко надува-не”.

Самоиронията се оказва за разказвача на-чин за оцеляване в света и за усвояване на особената мъдрост на духовно извисените личности, които водят обществото напред. Неслучайно в края на повествованието авто-рът определя любопитството като много ценно качество на личността: *„любопитство, ко-ето щеше да ме води за носа цял живот и ни-кога нямаше да ме остави. Щях да изпитам много разочарования, огорчения и измами, щях да си мисля много често, че животът е пълна безсмислица, наложена ми по чужда воля, но любопитството щеше да се окаже по-трайно, по-гъвкаво и по-хитро от всички други чувст-ва и да ме води напред.”*

Само човек, задаващ си множество въпроси за света, може да ус-тоява на живота и да върви напред. Тези въп-роси са същност на личностното развитие и са път за намиране на собствено място в би-тието. Те осмислят делника, те са част от жи-тейския път и търсенето на смисъла на живо-та:

„А какво най-после ще стане с мене, ще се зъбя ли на живота, ще му чистя ли циганското лице, или ще подбия опашка и ще стоя мирно пред него?”

Тези така образно зададени въпроси вълну-ват всеки човек. Различни са пътищата, но важ-ното е всеки сам да има възможност и да умее да прави своя избор. Тогава животът се превръ-ща в ценно благо. За автора *„животът, това е едно безкрайно човешко любопитство”.* Съм-нението,

размисълът, вечното търсене правят човека стойностен. Това е внушението на по-вестта, събрано в последните изречения:

„Кой знае, може да се окаже, че животът съвсем не е любопитство, а безсмислена игра на природа-та, дяволски кръг, в който се въртим, арена на живи работи или бог знае още

какво. ”

Отворе-ният финал на творбата поражда множество въпроси, които си задава всеки от нас и на които търси своя личен отговор.